

УДК 37:001.12/.18

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА І МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Філіпенко А. С.

Доктор економічних наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті розглядаються новітні теоретичні підходи в дослідженні світового господарства і міжнародних економічних відносин, які набули популярності в останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст. Серед загальнонаукових – синергетична парадигма, світосистемний аналіз, цивілізаційний підхід, економіко-математичні, економетричні методи і моделі. Спеціальні наукові концепції стосуються трьох основних напрямів міжнародної (глобальної) політичної економії: лібералізму, марксизму та неомеркантилізму (економічного націоналізму), у яких узагальнюється складна проблематика світогосподарських процесів.

Ключові слова: світове господарство, міжнародні економічні відносини, міжнародна політична економія, лібералізм, марксизм, неомеркантилізм.

Постановка проблеми. Ускладнення світової економічної системи на межі тисячоліть, диверсифікація її структури, широкомасштабні якісні та кількісні зміни, поява нових інтеграційних та інших економічних угруповань, світова фінансова криза 2008-2009 рр. детермінують необхідність пошуку нових інструментів наукового аналізу складних та надскладних світогосподарських систем.

Мета статті – розкрити основні теоретичні підходи в дослідженні світового господарства (СГ) і міжнародних економічних відносин (МЕВ), які набули популярності в останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст. Принципово нові положення, що застосовуються в аналізі СГ і МЕВ, пов'язані, з одного боку, з розвитком методологічного інструментарію в галузі філософії та теорії науки, економіко-математичного моделювання. З другого боку, в середовищі економічної науки відбулися глибокі парадигмальні зрушення в напрямі формування нового неокласичного синтезу, широкого використання міждисциплінарних підходів, експериментальних методів тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначені проблеми прямо чи посередньо аналізуються в працях вітчизняних фахівців – О. Білоруса, А. Гальчинського, Д. Лук'яненка, А.Поручника, Савельєва, Я. Столярчук та зарубіжних авторів – Дж. Равенгілла та О'Хара Ф. (Австралія), Обрайєна та Вільямса (Великобританія), М. Д. Лейка та Дж. Фрідена (США), Г.Монтані та Р. Фіорентіні (Італія).

Основні результати дослідження. Сучасні теоретичні підходи в аналізі світогосподарських процесів зумовлені, з одного боку, появою нових поглядів і концепцій, нового інструментарію в галузі філософії та методології науки, з іншого боку, спостерігається динамічний, суперечливий розвиток об'єкта та предмета дослідження – світового господарства (СГ) і міжнародних економічних відносин (МЕВ). Невпинно зростають масштаби світової економіки, особливо її фінансового сектора, урізноманітнюється, диверсифікується структура світового господарства, ускладнюються трансформаційні процеси та

ін. Серед загальнонаукових інновацій слід, насамперед, відзначити синергетичну парадигму, світосистемний аналіз, цивілізаційний підхід та економіко-математичні, економічні методи і моделі, які формують наукові уявлення про світогосподарські процеси, розкривають загальні тенденції розвитку складних та надскладних економічних систем.

Конкретно наукові теоретичні підходи в дослідженні СГ і МЄВ, що базуються на філософських та загальнонаукових положеннях, пов'язані безпосередньо з міжнародною (глобальною)¹ політичною економією, яка сформувалася у 70-ті роки ХХ ст. Вона охоплює лібералізацію і протекціонізм, вплив політичних факторів на процеси економічної глобалізації, функціонування міжнародних економічних організацій, інші форми міжнародних економічних відносин. Як одна із структурних ланок конкретної наукової методології, міжнародна політична економія (МПЕ) спирається, по-перше, на світосистемний підхід, у якому замість так званого «контейнерного» погляду на державу, коли всі аспекти соціальних відносин досліджуються, насамперед, в рамках держави як основної аналітичної одиниці, використовуються такі одиниці аналізу, як світ-система (мінісистема, світ-економіка, світ-імперія та ін.). По-друге, відчутний вплив на міжнародну політичну економію справили різноманітні теорії гегемоніальної стабільності, суть якої полягає у існуванні лідера-гегемона (чи групи лідерів), що підтримують ліберальний світовий порядок. Останні дослідження базуються на прикладах Великобританії та США. По-третє, міжнародна політекономія приділяє велику увагу функціонуванню «міжнародних режимів» – систем інститутів на глобальному рівні. Сюди відносяться дослідження економічних передумов війн і конфліктів, проблеми міжнародного економічного співробітництва, глобального управління (global governance) [6, с. 37-38]. Політичні рамки міжнародних економічних відносин містять у собі три елементи: вивчення позицій акторів, тобто корпоративних гравців, з огляду на їхнє позиціонування у світовій економіці щодо тих чи інших заходів економічної політики; вивчення інститутів політики, у яких формуються позиції акторів; аналіз переговорів між державами про зміст даних заходів економічної політики з урахуванням впливу акторів, які артикулюють свою позицію через інститути.

Концептуально міжнародна політична економія поділяється на лібералізм, марксизм та реалізм [4, с. 24].

Ліберальна течія в МПЕ традиційно обстоює вільну торгівлю та вільні ринки, спираючись на неокласичну парадигму. Ключовою є позиція про необхідність досягнення фундаментальної гармонії інтересів між державами внаслідок вільного обміну між ними товарами та послугами, поглиблення співпраці. Наріжним каменем лібералізму є концентрація уваги на поведінці індивідумів, фірм та держав. За умов отримання державами максимальної користі від вільної торгівлі не створюється жодних економічних підстав для міжнародних конфліктів та воєн. Ліберальна концепція також передбачає необхідність управління міжнародними економічними відносинами з боку держави шляхом встановлення відповідних торговельних режимів, правил, норм і стандартів з метою забезпечення еквівалентного обміну між країнами, недопущення недобросовісної конкуренції тощо.

Марксистський підхід² в сучасній МПЕ розглядає два основних положення: ринок праці та зайнятість за умов зростаючої інтернаціоналізації капіталу, з одного боку, та проблемами бідності й недостатньої розвинутості країн третього світу – з іншого. Невпинне зростання транснаціональних корпорацій та глобально інтегрованих фінансових ринків

¹ Поняття міжнародна та глобальна політична економія часто вживаються як синоніми [1; 2; 3; 4; 5].

² В окремих роботах марксистський підхід розглядається як складова критичного напрямку в міжнародній політичній економії, куди відносять також феміністську теорію та інвайронменталізм (зелені), які в сукупності позиціонують себе як неортодоксальна економічна наука. Неограмшизм (послідовники Антоніо Грамши) акцентує увагу на ролі транснаціональних класів у глобальній економіці [8, с. 41-43; 2, с. 21-22].

загострює суперечності між реальним та фінансовим секторами світової економіки, відчутно послаблює економічну і політичну силу робітничого класу, веде до глибокого соціального розшарування в глобальному масштабі. Усе це породжує наростання політичних конфліктів як на індивідуальному рівні, так і на рівні груп, класів та цілих країн.

По-перше, тенденція до зниження норми прибутку загострює капіталістичну конкуренцію та зумовлює зменшення рівня заробітної плати працюючих.

По-друге, капіталізм характеризується нерівномірним розвитком, коли зростання багатства окремих центрів відбувається за рахунок інших.

По-третє, марксизм стверджує, що капіталістичне надвиробництво та недоспоживання широких мас деформує бізнес-цикл, підриває соціальну стабільність та неминує породжує внутрішні та міжнародні конфлікти і навіть війни.

Реалізм (націоналізм) сягає своїми коріннями античності, середньовіччя та епохи модерну. Характеризуючи даний напрям, оперують такими поняттями, як меркантилізм, неомеркантилізм, статистизм, державно базовані теорії, владна політика, економічний націоналізм [2, с. 14]. Суть економічного націоналізму полягає у формуванні сильної держави, чому має бути підпорядкований і економічний розвиток. Згідно з реалістичним підходом припускається, що держава є головним актором міжнародної політичної економії. Держава має пріоритет перед ринком, політична сила формує ринкові відносини. У міжнародній економічній системі немає єдиних правил, тут панує анархія, держави є суверенними, діють на власний розсуд як суб'єкти найвищого рівня, а їм підпорядковуються усі інші актори, що керуються у своїх діях національними законодавствами. Отже, МПЕ формується, насамперед, внаслідок раціональних дій держав у боротьбі за владу та багатство. У взаємовідносинах держав переважає гра з нульовою сумою, коли виграш одного суб'єкта обов'язково передбачає програш іншого, що неминує породжує конфлікти та економічні війни. Водночас зазначені підходи не є замкнутими та самодостатніми. У реальній дійсності вони переплітаються, використовують інструментарій із арсеналу усіх трьох концепцій.

Зазначені три концепції далеко не вичерпують усього різноманіття теоретичних підходів, що використовуються в дослідженні сучасних СГ і МЄВ. Вони розкривають загальні тенденції та закономірності розвитку даної економічної системи на метатеоретичному рівні. В економічному аналізі окремих підсистем (міжнародна торгівля, інвестиції, фінанси, міграція робочої сили та ін.) використовуються теоретичні концепції і моделі наближені до реальної практики. Зокрема, в міжнародній торгівлі – це модель нової економічної географії Кругмана, гравітаційна модель, яка використовується також у дослідженні міжнародних інвестицій та у сфері міжнародної міграції робочої сили, інвестиційна теорія адаптивних сподівань, парадокс Фельдстайна-Гаріюки щодо співвідношення заощаджень та інвестицій. Широкого застосування знаходять сучасні економетричні моделі GTAP, VAR-модель³, інструментарій теорії ігор, теорема Байєса, динамічна стохастична модель загальної рівноваги (DSGE), відповідні комп'ютерні програми Run-Dynam Software, GEMPACK, EViews тощо [9; 10; 11; 12].

Висновки. Таким чином, сучасні теоретичні підходи в дослідженні СГ і МЄВ базуються на класичних парадигмальних засадах, використовуючи водночас новітні досягнення в галузі філософії та теорії науки, міждисциплінарну методологію, концептуальні інновації в середовищі економічної науки.

³ GTAP – Global Trade Analysis Project; VAR – Vector autoregressive- model.

Список використаної літератури

1. Frieden J. A. and Lake D. A. International Political Economy. Perspectives on Global Power and Wealth. Third Edition. – New York, 1995. – 546 p.
2. O'Brien R. and Williams M. Global Political Economy. Evolution and Dynamics. – New York, 2004. – 370 p.
3. International Political Economy. Debating the past, present and future. Ed. by N. Phillips and E. Weaver. – London & New York, 2011. – 260 p.
4. Global Political Economy. Third Edition. Ed. by J. Ravenhill. – Oxford University Press, 2011. – 532 p.
5. Fiorentiny R. and Montany G. The New Global Political Economy. From Crisis to Supranational Integration. – Cheltenham, 2012. – 234 p.
6. Либман А. Направления и перспективы развития политико-экономических исследований. Вопросы экономики, 2007, №1, с. 35-45.
7. Global Political Economy. Third Edition. Ed. by J. Ravenhill.- Oxford University Press, 2011. – 532 p.
8. О'Хара Ф. Современные принципы неортодоксальной политической экономии. Вопросы экономики, 2009, №12, с. 39-49.
9. Dynamic Modeling and Applications for Global Economic Analysis. Ed. by E. I. Ianchovichina, T. I. Walmsley. – Cambridge University Press, 2012. – 437 p.
10. Leonard R. Von Neumann, Morgenstern, and the Creation of Game Theory. From Chess to Social Science. - Cambridge University Press, 2010. – 390 p.
11. Peterson M. An Introduction to Decision Theory. – Cambridge University Press, 2009. – 317 p.
12. A Practical Guide to Trade Policy Analysis. – Geneva, 2012 – 232 p.

CONTEMPORARY THEORETICAL APPROACHES IN RESEARCH OF WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Filipenko A. S.

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations of Taras Shevchenko national university of Kyiv.

Abstract. *Article is devoted to newly approaches in research of world economy and international economic relations, which are the popular at the last quarter of XX – at the beginning of XXI century. Among general scientific concepts are synergetic paradigm, world system analysis, civilization approach, mathematical and econometric methods and models. Special scientific concepts attend to three main directions of international (global) political economy -liberalism, Marxism and neo-mercantilism (economic nationalism), in which are generalized a complicated problem of world economic processes.*

Key words: *world economy, international economic relations, international political economy, liberalism, Marxism, neo-mercantilism.*

Referances

1. Frieden J. A. and Lake D. A. International Political Economy. Perspectives on Global Power and Wealth. Third Edition. – New York, 1995. – 546 p.
2. O'Brien R. and Williams M. Global Political Economy. Evolution and Dynamics. – New York, 2004. – 370 p.
3. International Political Economy. Debating the past, present and future. Ed. by N. Phillips and E. Weaver. – London & New York, 2011. – 260 p.

4. Global Political Economy. Third Edition. Ed. by J. Ravenhill. – Oxford University Press, 2011. – 532 p.
5. Fiorentiny R. and Montany G. The New Global Political Economy. From Crisis to Supranational Integration. – Cheltenham, 2012. – 234 p.
6. Libman A. Napravlenia i perspektivy razvitiya politico-ekonomicheskikh issledovaniy. Voprosy ekonomiki, 2007, № 1, s. 35-45.
7. Global Political Economy. Third Edition. Ed. by J. Ravenhill.- Oxford University Press, 2011. – 532 p.
8. O'Chara F. Sovremennye prinzyпы neortodoksalnoi politicheskoy ekonomii. Voprosy ekonomiki, 2009, №12, s. 39-49.
9. Dynamic Modeling and Applications for Global Economic Analysis. Ed. by E. I. Ianchovichina, T. I. Walmsley. – Cambridge University Press, 2012. – 437 p.
10. Leonard R. Von Neumann, Morgenstern, and the Creation of Game Theory. From Chess to Social Science. - Cambridge University Press, 2010. – 390 p.
11. Peterson M. An Introduction to Decision Theory. – Cambridge University Press, 2009. – 317 p.
12. A Practical Guide to Trade Policy Analysis. – Geneva, 2012. – 232 p.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА И МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Филипенко А. С.

Доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. В статье рассматриваются новейшие теоретические подходы в исследовании мирового хозяйства и международных экономических отношений периода последней четверти XX – начала XXI века. Среди общенаучных подходов – синергетическая парадигма, миросистемный анализ, цивилизационный подход, экономико-математические, эконометрические методы и модели. Специальные научные концепции касаются трех основных направлений международной (глобальной) политической экономики: либерализма, марксизма и неомеркантилизма (экономического национализма), в которых обобщается сложная проблематика мирохозяйственных процессов.

Ключевые слова: мировое хозяйство, международные экономические отношения, международная политическая экономия, либерализм, марксизм, неомеркантилизм.